भारतीय शिक्षा बोर्ड

अंक योजना

प्रतिदर्श प्रश्न पत्र 2025-26

कक्षा - दसवीं

संस्कृत - अ (002)

Q.No.:	केवलं 10 प्रश्नाः। Expected Answer/ Value Points		Distribution of Marks
1.	(i) (स) समर्थः पदविधिः	Understanding.	1×10=10
	(ii) (ब) उपकुम्भम्	-do-	
	(iii) (स) चतुर्विधम्	Knowledge.	
	(iv) (अ) द्विगुः	"	
	(v) (ब) घनश्यामो देवदत्तः	Understanding	
	(vi) (स) नञ्	-do-	
	(vii) (अ) बहुव्रीहिः	-do-	
	(viii) (ब) अपवर्गे तृतीया	-do-	
	(ix) (स) अपादाने पञ्चमी	-do-	
	(x) (अ) अधीगर्थदयेशां कर्मणि	-do-	
	(xi) (ब) इणो गा लुङि	Knowledge.	
	(xii) (ब) घासः	Knowledge.	
2.	केवलं पञ्च प्रश्नाः		1×5=5
	(i) पदच्छेदः - यावत् + अवधारणे (2.1.8)	~~Knowledge~~, Understanding.	
	(ii) सप्तमी शौण्डैः (2.1.39) विभक्तिः - तृतीया बहुवचनम्		Understanding
	(iii) कडाराः कर्मधारये (2.2.38) वचनम् - प्रथमा, बहुवचनम्		-do-
	(iv) सप्तमीपञ्चम्यौ कारकमध्ये (2.3.7) - समासः → द्वन्द्वः		Knowledge
	(v) तुमर्थाच्च भाववचनात् (2.3.15) पदच्छेदः → तुमर्थात् + च		-do-
	(vi) नमो गुरुभ्यः (2.3.16) विभक्तिः → चतुर्थी		-do-
	(vii) पृषु द्रुजन्तवः (2.4.8) समासः - कर्मधारयः		Understanding

	Expected Answer / Value Points	of Marks
3-	पञ्चसूत्राणां सोदाहरणम् अर्थम्	2×5=10
	(i) संख्या वंश्येन (2.1.18) – संख्यावाचि सुबन्तं वंश्यवाचिना समर्थेन सुबन्तेन सह विभाषा समस्यते (अव्ययीभावः)	Knowledge
	उदा॰ द्विमुनि व्याकरणस्य	
	(ii) कर्तृकरणे कृता बहुलम् (2.1.32) – कर्तरि करणे च या तृतीया तदन्तं सुबन्तं समर्थेन कृदन्तेन सुबन्तेन सह बहुलं समस्यते, (तत्पुरुषसमासः) उदा॰ अहिहतः, दात्रलूनम्	– do –
	(iii) अनेकमन्यपदार्थे (2.2.24) – अन्यपदार्थे वर्तमानम् अनेकं सुबन्तं परस्परं विभाषा समस्यते (बहुव्रीहिसमासः)	– do –
	उदा॰ – प्राप्तोदको ग्रामः।	
	(iv) चतुर्थी सम्प्रदाने (2.3.13) – अनभिहिते सम्प्रदानकारके चतुर्थी विभक्तिः भवति। उदा॰ माणवकाय भिक्षां ददाति, शिष्याय विद्यां ददाति।	– do –
	(v) कर्तृकर्मणोः कृति (2.3.65) – कृत् प्रयोगे अनभिहिते कर्तरि कर्मणि च षष्ठी विभक्तिर्भवति। उदा॰ कर्तरि – भवतः शायिका, कर्मणि – अपां स्रष्टा, वज्रस्य भर्ता।	do
	(vi) द्विगुरेकवचनम् (2.4.1) – द्विगुसमास-एकवचनम् एकस्य अर्थस्य वाचको भवति। उदा॰ पञ्चमूली।	do
	(vii) येषां च विरोधः शाश्वतिकः (2.4.9) येषां जीवानां शाश्वतिकः = सनातनः विरोधः भवति तद्वाचिनां शब्दानां द्वन्द्वः एकवद् भवति।	
	उदा॰ – मार्जारमूषकम्, अहिनकुलम्	

4-	यथेच्छं पञ्चसूत्राणि पूर्णं कृत्वा लेखनीयानि।	1×5=5
	(i) पूरणगुणसुहितार्थसदव्ययतव्यसमानाधिकरणेन २.२.११	Knowledge
	(ii) उपमितं व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोगे • २.१.५५	do
	(iii) गत्यर्थकर्मणि द्वितीयाचतुर्थ्यौ चेष्टायामनध्वनि २.३.१२	do
	(iv) नमःस्वस्तिस्वाहास्वधालंवषड्योगाच्च २.३.१६	do
	(v) पृथग्विनानानाभिस्तृतीयाऽन्यतरस्याम् २.३.३२	do
	(vi) परवल्लिङ्गं द्वन्द्वतत्पुरुषयोः २.४.२६	do
	(vii) अत्रिभृगुकुत्सवसिष्ठगोतमाङ्गिरोभ्यश्च २.४.६५	do
5-	यथेच्छं त्रीणि रूपाणि [redacted] ससूत्रं साधनीयानि।	4×3=12
	निर्मक्षिकम् — मक्षिकाणाम् अभावः इति विग्रहः।	Application
	मक्षिक आम् निर् सु 'अव्ययं विभक्तिसमीपसमृद्धि० इत्यादिसूत्रेण	
	अव्ययीभावसमासः। 'कृत्तद्धित०' इति सूत्रेण प्रातिपदिकसंज्ञा, 'सुपो धातु०	

सूत्रेण स

इति सूत्रेण सुपो लुक्, 'मक्षिका निर्' इति स्थिते, प्रथमानिर्दिष्टम् समास उपसर्जनम्' सूत्रेण उपसर्जनसंज्ञा, 'उपसर्जनं पूर्वम्' इति सूत्रेण पूर्वनिपात, 'निर् मक्षिक' इति स्थिते, एकदेशविकृतन्यायेन पुनः 'सु' विभक्ति प्रत्ययः, 'निर् मक्षिक सु' नाव्ययीभावाद् अतोऽम्त्वपञ्चम्याः' सूत्रेण 'सु' स्थाने 'अम्' आदेशः, 'निर् मक्षिक अम्' इति स्थितौ 'अमि पूर्वः' इति सूत्रेण पूर्वरूपे जाते 'निर्मक्षिकम्' इति रूपसिद्धम्।

Application

<u>अष्टाध्यायी</u> - अष्टानाम् अध्यायानाम् समाहारः इति विग्रहः। अष्टन् आम् अध्याय आम्, इति अलौकिकविग्रहः। 'तद्धितार्थोत्तरपदसमाहारे च' (२.१.५१) सूत्रेण समासः, प्रातिपदिकसंज्ञा, सुपो लुक् 'अष्टन् अध्याय' 'नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य' सूत्रेण 'न' लोपः, 'अष्ट अध्याय' इति स्थितौ, 'संख्यापूर्वो द्विगुः' सूत्रेण द्विगु संज्ञा, 'अकारान्तोत्तरपदो द्विगुः स्त्रियां भाष्यते' इति वार्तिकेन (२.४.१७) स्त्रीलिङ्गम्, 'द्विगोः' (४.१.२१) सूत्रेण ङीप् प्रत्ययः अष्टाध्याय ङीप्, अनुबन्धलोपः, 'यस्येति च' सूत्रेण अकारलोपः, 'अष्टाध्यायी' शब्दात् पुनः 'सु' प्रत्ययः, हल्ङ्याब्भ्यो' इतिसूत्रेण 'सुलोपः,' 'अष्टाध्यायी' इति रूपे सिद्धम्।

<u>कुम्भकारः</u> 'कुम्भं करोति इति लौकिकविग्रहः। कुम्भ कृ+अण् (कर्मण्यण् ३.२.१), हलन्त्यम्' सूत्रेण इत्संज्ञा, ण् लोपः, कुम्भ कृ+अ इति स्थितौ। 'अचो ञ्णिति' सूत्रेण वृद्धिः कुम्भ कार्+अ=कुम्भकार' इति स्थिते,

Q.No.	Expected Answer/ Value Points	Distribution of Marks
	'कर्तृकर्मणोः कृति' इति सूत्रेण कुम्भ शब्दात् षष्ठी विभक्तिः,	
	कुम्भ ङस् कार सु (उपपदमतिङ् सूत्रेण समासः, प्रातिपदिकसंज्ञा, 2.2.19	
	सुब्लुकि, उपसर्जनसंज्ञा, 'कुम्भ' शब्दस्य पूर्वनिपातः, कुम्भकार शब्दात्	
	एकदेशविकृतन्यायेन पुनः 'सु' उत्पत्तिः, अनुबन्धलोपः, रुत्व विसर्गौ,	
	कुम्भकारः इति रूपं सिद्धम् ।	
	अघसत् – 'अद् भक्षणे' धातोः लुङि, अनुबन्धलोपे, 'लुङ्सनोर्घस्लृ' (2.4.37)	
	सूत्रेण अद् धातोः घस्लृ आदेशे, अनुबन्धलोपे, 'घस् ल्' इति स्थितौ	
	लकारस्थाने तिप् आदेशः (तिप्तस्झि इत्यादि सूत्रेण) अनुबन्धलोपः,	
	'लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः' इति सूत्रेण 'अट्' आगमः, अनुबन्धलोपः, 'अ घस् त्'	
	इति स्थिते, च्लि प्रत्यये, च्लेः स्थाने 'सिच्' आदेशः न भवति, 'अ घस् च्लि त्'	
	इति स्थितौ 'पुषादिद्युताद्यॢदितः परस्मैपदेषु' इति सूत्रेण च्लेः 'अङ्' आदेशः	
	अनुबन्धलोपः, 'अघसत्' इति रूपं सिद्धम् ।	
	~~[illegible]~~ – बिभर्ति – डुभृञ् 'धारणपोषणयोः' लट् लकारे, प्रथमपुरुषैकवचने	
	तिप् आदेशे, अनुबन्धलोपे, शप् आदेशे, 'भृ शप् ति' इति स्थितौ 'जुहोत्यादिभ्यः	
	श्लुः' (2.4.75) सूत्रेण शपःस्थाने श्लु प्रत्ययः, तस्य 'प्रत्ययस्य लुक्श्लुलुपः'	
	(1.1.61) सूत्रेण श्लु लुकि, 'भृ ति' स्थिते, 'श्लौ' सूत्रेण द्वित्वे, 'भृ भृ ति'	
	'उरत्' सूत्रेण रपरत्वे भर् भृ ति स्थिते, 'भृञामित्' (7.4.76) अभ्यासस्य	
	इत्वे, हलादिशेषः, 'अभ्यासे चर्च' (8.4.54) चर्त्वे, 'बिभृ ति' इति स्थिते,	
	'सार्वधातुकार्धधातुकयोः' (7.3.84) सूत्रेण गुणे = बिभर् ति =	
	बिभर्ति इति रूपं सिद्धम् ।	

	Expected Answer/ Value Points	of Marks
6 -	अतिलघूत्तरीयाः प्रश्नाः	1×8 = 8
	(i) पुरुषसिंहः - अस्य विग्रहः → पुरुषोऽयं सिंहः इव (उपमितं 2.1.56)	understanding
	(ii) मुहूर्तसुखम् - समासः → कर्मधारयः (अत्यन्तसंयोगे च 2.1.28)	-do
	(iii) पञ्चगवधनः - विग्रहः → पञ्च गावो धनं यस्य सः (तद्धितार्थो 2.1.50)	Knowledge
	(iv) कटः कृतोऽनेन - कृतकटः - अत्र 'निष्ठा (2.2.36) इति सूत्रेण 'कृत' शब्दस्य पूर्वनिपातः।	understanding
	(v) 'अनभिहिते' (2.3.1) - अस्याभिप्रायः - ('अकथिते → अनुक्ते →') अनिर्दिष्टे कर्मादौ विभक्तिः भवति - इति अधिकारो वेदितव्यः।	Knowledge
	(vi) 'पाकाय व्रजति' अत्र 'तुमर्थाच्च भाववचनात् 2.3.15 इति सूत्रेण'	Knowledge
	(vii) 'अङ्गविकार' इत्यर्थे शब्दे 'तृतीया विभक्तिः भवति। (येनाङ्गविकारः 2.3.20)	Knowledge
	(viii) एकवचनं सम्बुद्धिः (2.3.49)	Knowledge
	(xi) माथुराः पाटलिपुत्रकेभ्यः सुकुमारतराः 'अत्रप्रयोगे। 'पञ्चमी विभक्ते' 2.3.42 इति सूत्रेण पञ्चमी विभक्तिः भवति।	understanding
	(x) ~~[illegible]~~ 'पाणिपादम्' इत्यस्य विग्रहः - पाणी च पादौ च	understanding

of Marks

खण्डः 'ख' SECTION - B [30 अङ्काः]

(बोधात्मकम्)

7. पठित गद्यांशः - पाठः- 'जननी तुल्य वत्सला' पञ्चमः पाठः — 5 अङ्काः understanding

(अ) एकपदेन उत्तरत - ($\frac{1}{2}$x2=1)

(i) बहूनि (ii) जननी

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (प्रश्नमेकम्) (1x1=1)

(i) दुर्बले सुते मातुः अभ्यधिका कृपा सहजैव भवति।

(ii) इन्द्रः सुरभिं सान्त्वयन् अवदत् "गच्छ वत्से! सर्वं भद्रं जायेत"

(इ) यथानिर्देशमुत्तरत - (प्रश्नत्रयम्) (1x3=3)

(i) अहम् (ii) भद्रम्

(iii) सुते (iv) दुर्बलः

8- पद्यांशः - गुणी गुणं वेत्ति० २. षष्ठः पाठः 'सुभाषितानि' — understanding

(अ) एकपदेन उत्तरत - ($\frac{1}{2}$x2=1)

(i) गुणी (ii) वसन्तस्य

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (प्रश्नमेकम्) (1x1=1)

(i) निर्बलः बलं न वेत्ति।

(ii) मूषकः सिंहस्य बलं न वेत्ति।

(इ) यथानिर्देशमुत्तरत - (प्रश्नत्रयम्) (1x3=3)

(i) कर्तृपदम् - गुणी (ii) वायसः

(iii) गुणम् (iv) वेत्ति

(अपर पृष्ठेऽपि द्रष्टव्यम्)

9- नाट्यांशः - (शिशुलालनम् - चतुर्थः पाठः) — 5 अङ्काः understanding

(अ) एकपदेन उत्तरत - ($\frac{1}{2}$×2=1)

(i) रामः (ii) कुशः

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (एकमेव) (1×1=1)

(i) भगवान् वाल्मीकिः उपनयोपदेशेन लवकुशयोः गुरुः अस्ति।

(ii) रामः वदति - वयस्य! विदूषक! अपूर्वं खलु नामधेयम्।

(इ) यथानिर्देशमुत्तरत - (1×3=3)

(i) कश्चित् (ii) अम्बा

(iii) निरनुक्रोशः (iv) 'भगवान्'

10- प्रश्ननिर्माणम् — 5 अङ्काः knowledge

(i) उद्याने केषां कलरवं चेतः प्रसादयति?

(ii) का पुत्रद्वयोपेता पितुर्गृहं चलिता?

(iii) कस्य आयासजननं कर्म व्यायामः इति कथ्यते?

(iv) मयूरस्य नृत्यं कस्याः आराधना?

(v) चौरस्य पादध्वनिना कः प्रबुद्धः?

(vi) इदानीं किं विचारणीयं तिष्ठति?

(vii) तृणानाम् केन सह विरोधो भवति?

11. अन्वयपूर्तिः - यः (जनः) आत्मनः (i) श्रेयः प्रभूतानि सुखानि च — 1×4=4

(ii) इच्छति सः (iii) परेभ्यः कदापि अहितं (iv) कर्म न कुर्यात्। — understanding

(अन्वयः) अथवा

एकः एव (i) मानी खगः (ii) चातकः वने वसति, वा — "

पिपासितः (iii) म्रियते वा (iv) पुरन्दरम् याचते।

12. अर्थचयनम् (केवलं प्रश्नषट्कम्) — 1×6=6 understanding

(i) (क) आश्रम् (ii) (ख) वनम् (iii) (ग) मित्र!

(iv) (ख) सूर्यः (v) (ख) कोकिलः (vi) (ग) वनम्

(vii) (ग) आकाशम् (viii) (क) अग्नौ